

Vanya Micheva

(Bulgaria, Sofia, Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin, Bulgarian Academy of Sciences)

Petya Barkalova. Bulgarian Syntactic Tradition and the Path of the Syntactic Component of Grammatical Knowledge. Sofia, Prof. M. Drinov Publishing House, 2023, 398 p.

Abstract: This article offers a review of the new book by Petya Barkalova titled *Bulgarian Syntactic Tradition and the Path of the Syntactic Component of Grammatical Knowledge* which was published in Sofia in 2023. This is the first work to analyse the grammatical accomplishments of medieval Bulgarian writers drawing on material from original sources and scientific interpretations. The author proposes a well-defended theory of the practical philologism of medieval grammatical knowledge. The unique character of the Bulgarian syntactic tradition from the 19th century to the present day is reassessed in a new perspective. Diachronic observations and conclusions are skilfully tied to phenomena in contemporary syntactic theories.

Keywords: practical philologism, Bulgarian grammars, generative syntax

Ваня Мичева

(България, София, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, Българска академия на науките)

Петя Бъркалова. Българската синтактична традиция и пътят на синтактичния елемент на граматическото знание. София, Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 2023, 398 с.

Познавам Петя Бъркалова от много години като изключителен специалист в областта на модерния синтаксис и по-общо на граматичното знание, като прекрасен преподавател и колега с огромен творчески заряд. Подкрепих я с радост, когато започна да се връща назад към корените на историческия синтаксис. Радвах се на всяка нейна стъпка и откритие. Крайният резултат в научното изследване, публикувано от доц. П. Бъркалова, ме поразиха с обекта и размах на научното дирене. Отдавна не бях чела нещо толкова иновативно, различно, обхващащо целия път на филологическото знание, при това посветено на синтаксиса. Тази книга ще остане „неръкотворен паметник“ на Петя, която си отиде толкова рано и с много недовършени научни проекти. А аз посвещавам моята рецензия на Петя с обич и признание за нейния огромен принос в езикознанието и в добротворството.

Историята на науката за езика винаги е била централна в западната лингвистична мисъл, на нея са посветени по-големи или по-малки научни трудове, енциклопедии, терминологични речници, както и курсове за преподаване на съответните специалности на студенти филолози по целия свят. Историята на българската филологическа мисъл обаче не е така разработена като отделна област от научното знание, въпреки че някои въпроси в развитието на езикознанието от началото на 19. в. до днес са обект на проучване в отделни публикации, в сборници от конференции и др. Цялостно научно осмисляне на тази проблематика липсва. Пътят на синтактичния елемент в граматичното знание от появата

на старобългарския книжовен език до днешни дни досега не е проследяван в неговата всеобхватност във времето и в разнообразието на синтактични категории. Така че с основание можем да кажем, че трудът на доц. П. Бъркалова е посветен на изключително актуален и неразработен кръг от въпроси. Той е пионерски по своята същност и заслужава достойна оценка за своята иновативност, съчетаване на диахронен и синхронен метод, детайлно познаване на старото, новото и най-модерното в синтактичното знание.

Ще изтъкна още, че обектът на монографията е значим, непроучен и важен за историята на българската филологическа мисъл. Бих споменала и самостоятелния творчески подход на авторката. Висока степен на актуалност се открива и в конкретните задачи на изследването:

1. да се очертаят границите на синтактичната граматическа хронология и
2. да се установи специфичното за синтактичната съставка, като се проследи преносимостта в общия ход на еволюцията на граматическото знание.

Авторката не просто познава натрупаната литература, тя я преоткрива и извежда от нея неподозирани смисли, които са свързани с нейното проучване, и съставят брънките от пътя на синтактичното знание. За нея трудовете на Хр. Първев, В. Попова, Р. Русинов, Ив. Куцаров са стимул за търсене и надграждане. Добре са осмислени, съпоставени и критично представени хипотезите на Е. Георгиев, К. Михайлов, А.-М. Тотоманова, Ив. Добрев и др. за средновековното преводаческо и книжовноезиково изкуство. По този начин проучването звучи не едногласно, а полифонично. Кое е знак за разкрепостено креативно научно мислене.

В отделните части и глави на труда са споменати и анализирани много конкретни публикации, което показва навлизане в проблематиката в дълбочина. Бих изтъкнала, че изследователското око на П. Бъркалова открива нови идеи в различни по обект статии – исторически, философски, езиковедски, музиколожки, етнологички и културоложки, а изследователският ѝ ум успява да ги свърже в единно научно изложение.

Методологията на проучването обхваща следните научни методи:

1. диахронен и синхронен;
2. метод на емпиричното изследване чрез ексцерпция на материал от оригинални източници и метод на теоретичното обобщение;
3. философски анализ и лингвистичен анализ на езика;
4. анализ и синтез;
5. контекстов и надтекстов анализ.

Важното е, че доброто съчетаване на методите води до разгръщане на изследователските задачи и до доказване на основните хипотези в работата.

Книгата започва с представянето на първите граматични знания в Античността, и специално в гръцката литература. Проследен е възможният път на проникването на гръцките граматични произведения в българска културна среда. Направени са интересни аналогии. Защитена е тезата, че синтаксисът е „черната дупка“ в античните гръцки и латински граматички. Въпреки това се откриват елементи на синтактично знание в определението на Платон за предикативност („първо сплитане“), в Трактата на Аполоний „За синтаксиса“ и др.

Във втора и четвърта глава на първа част Петя Бъркалова съсредоточава изследователските си дирения върху средновековния период от развитието на книжовността. Като ученичка на проф. Екатерина Дограмаджиева аз наистина съм прираствала към историческия синтаксис и се радвам безкрайно, че един добре подготвен синтактик се е опитал да проследи как възникват и се развиват синтактичните знания в българската книжнина. Една огромна задача, с която авторката се е справила блестящо.

Трябва да подчертая самостоятелния творчески подход на авторката. Тя търси и намира наченки на синтактичен филологизъм в различни средновековни източници, като започва от Константин-Кирил Философ, Йоан Екзарх, Черноризец Храбър и стига до Патриарх Евтимий и Константин Костенечки. Тъй като разработвах дълго време въпроси на историческия синтаксис, аз си мислех, че добре познавам научните публикации и изворовия материал в тази област. Но ето че доц. П. Бъркалова ме накара да погледна по друг начин на някои вече добре известни оригинални и преводни старобългарски съчинения. Тя успешно се е справила с огромната научна литература, натрупана през последните два века, и е дала свой нов прочит на някои откъси в „Пространното житие на св. Кирил“, в „О писменехъ“ на Черноризец Храбър, в „Пролога към „Небеса“ на Йона Екзарх, в „Сказанието за буквите“ на К. Костенечки. Както самата авторка ги описва:

„Грамматически трактати (не-граматики) от старобългарския и среднобългарския период:

- „О писменехъ“ на Черноризец Храбър, IX - X век;
- Македонски кирилски лист, X век;
- „Пролог“ на Йоан Екзарх към превода на Богословие от Йоан Дамаскин, Преславски кръг, IX - X век;
- „Сказание изъявлено о писменехъ“ на Константин Костенечки, Дворът на сръбския деспот Стефан Лазаревич, XV–XVI век ;
- „Словеса вкратце“ – избрани от книгата на Константин Философ, анонимен автор и продължители, XV–XVI век .“

Интересен експеримент прави авторката, като опирайки се на постиженията на Ек. Дикова в изследването „Фразата в житията и похвалните слова на св. Патриарх Евтимий Търновски“, предлага нов синтактичен дизайн на изреченската структура на два синтактични периода от Житието на св. Петка-Параскева от Патриарх Евтимий със средствата на съвременната структурография. Подобен съвременен генеративен подход към по-ранни състояния на езика ни досега не е правен, а пробните анализи дават окуражаващ резултат. Затова П. Бъркалова се присъединява към наблюдението на Ив. Добрев: „Високообразованият, обиграният книжовник обаче владее еднакво добре и късото, и дългото изречение, може да ги разграничава и ги запазва, когато преписва. Неговият текст е хипотактичен и се характеризира с подчинителни връзки и вътре във фразата, което я удължава“. По-добрата преписваческа подготовка на исихастите, за която пише Ив. Добрев, днес може да се декодира и чрез двете структурографски изображения на „построените в съзнанието“ изречения с пределна сложност.

Много точни, добре премислени и обосновани са изводите в края на първата част. Те представят по убедителен начин тезата на П. Бъркалова за практическия филологизъм в средновековното филологическо знание. Според авторката нормите на старобългарския книжовен език са се установявали и утвърждавали най-напред в преводаческата дейност на старобългарските книжовници, а устойчивостта на преводаческия модел е знак за приемственост в полето на практическия филологизъм. Старобългарският книжовен език е свързан с живия говорим език и затова не са необходими граматични правила при прилагането му за разлика от латинския и гръцкия, които вече не са живи и разбираеми езици. Точно връзката с говоримия език позволява да се създадат уникални оригинални творби, надминаващи в някои отношения и византийските образци, което също е доказателство за обхвата и дълбочината на практическия филологизъм.

Според мен трета глава на първата част на труда има особено място в цялостното изследване, тя възплъщава една друга гледна точка – за матриците за „обличане“ на мисълта и проблема за ритмо-интонационните изреченски параметри, както и за декодирането на прозодията в синтаксиса на народния език. Този аспект на анализа се доразвива

и в главата, посветена на Граматиката на Юрий Венелин. Авторката деликатно се докосва и до голямата тема за причините за прехода от синтетизъм към аналитизъм в българския език, като предлага допълнение към теорията за вътрешноезиковите фактори за голямата промяна.

Втората част на изследването е посветена на възрожденската граматична мисъл в граматиките и „словесните ръководства“ на Юрий Венелин, Неофит Рилски, Иван Богоров, Йоаким Груев, Сичан Николов, Теодор Хрулев, Васил Берон и др. Особено добро впечатление прави желанието на авторката да включи и неизследвани досега, запазени само в ръкопис съчинения. Като например ръкописното допълнение към „Българска граматика“ на Неофит Рилски. Критиките към възрожденските граматики, които привежда и анализира Петя Бъркалова, разширяват изследователския хоризонт.

Третата част на монографията преминава и към модерните времена и представя изречението в 64 дефиниции. Огромният експерпиран материал е анализиран по различни диференциални признаци и поднесен аналитично и графично. Специфична задача на труда е да предложи систематизирана информация за характера на българската синтактична традиция през призмата на класическия механизъм на определяне на понятията: от най-близкия род към видовата характеристика. Въз основа на този механизъм авторката създава мрежа от хоризонтални секвенции и вертикални колони, които синтезират огромна информация за историята на синтактичните понятия и за термините, с които се изразяват, от началото на 19. в. до наши дни.

В края на първа глава на трета част Петя Бъркалова прави съществени изводи за самобитния характер на българската синтактична традиция:

- Синтактично мислене в България не се заражда в първите граматики, създадени за целите на обучението по български език. То узрява десетилетия по-късно от морфологията и фонетиката.
- Националното езиково осъзнаване протича едновременно като осъзнаване на европейската принадлежност на българите. Синтактичното езиково равнище е специфичното място, където европейската идентификация може да се заяви и демонстрира.
- Българската синтактична традиция е плод на „голямата стратегия“ на Министерството на просвещението и нейната история е свързана с историята на учебните планове и програми по български език.
- Истинската история на синтаксиса е разгърната от „малките стратегии“ – авторите на школки и академични граматики, които в повечето случаи са учители и преподаватели.
- Българската синтактична традиция е низ от сблъсъци на философски и езиковедски представи.
- Българското синтактично мислене разрешава своите проблеми в зависимост от идващите и отиващите си научни парадигми. Преподаването на синтаксиса в българското училище разрешава своите проблеми в зависимост от идващите и отиващите си образователни парадигми.

С право може да се каже, че това е един от съществените приноси на авторката.

В последната глава на изследването Петя Бъркалова се обръща към най-новите постижения на българската синтактична мисъл като: конституентната граматика, конфигурационния синтактичен анализ, граматикографския формализъм и др. В тяхното аналитично представяне личи опитът на един съвременен учен, който преподава и разработва въпроси на генеративния синтаксис.

Заключението обобщава изследователските постижения на авторката и хвърля мост към бъдещи предизвикателства в областта на науката за синтаксиса и синтаксиса като наука.

Не мога да не спомена изключително ценните приложения:

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. Създателите на граматика (авторите като личности).

ПРИЛОЖЕНИЕ 2.1. Представата за изречението в българската граматическа традиция: 64 дефиниции за просто двусъставно изречение.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2.2. Дефиниции за простото двусъставно изречение 1835–2000 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3. Българските граматика в контекста на държавността. Успоредна хронология, таблица и коментар.

Монографията на доц. Петя Бъркалова има важни приноси в областта на историята на българската синтактична мисъл:

1. За първи път се извличат от оригинални източници и научни интерпретации знания за средновековните граматични постижения на българските книжовници. Създадена е собствена, добре защитена теория за практическия филологизъм на средновековното граматично знание.

2. Иновативно се представят ритмо-интонационните изреченски параметри и декодирането на прозодията в синтаксиса на народния език.

3. Обогатени, разширени и прецизно анализирани са постиженията на възрожденската синтактична мисъл, разработена в голям брой граматични съчинения от тази епоха.

4. По нов начин е осмислен самобитният характер на българската синтактична традиция от 19. в. до наши дни.

5. Диахронните наблюдения и заключения умело са обвързани с феномените в съвременните синтактични теории.

6. Информацията от Приложенията представлява значителен научноприложен принос и може успешно да бъде използвана за обучение на студенти по научните дисциплини: история на новобългарския книжовен език, синтаксис на българския език, история на българското образование и др.

Новата книга на Петя Бъркалова „Българската синтактична традиция и пътят на синтактичния елемент на граматическото знание“ се търси от учени, специалисти в областта на езикознанието, историята, философията, културологията и музикологията; а части от нея със сигурност вече се използват при преподаването в университети и могат да се включат в помагало за студенти. Тази изработена на високо научно равнище иновативна монография носи духа и гения на Петя. Нека я помним!